

ՀԱՄԱՌՈՑ ՏՆՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ԲՆԱԿԵԼԻՈՒԹԵԱՆ ՄՈԼՈՐԱԿՈՅ

Մազմաթիւ հարցս, որովք կը զբաղի ոչ միայն ուսումնական աշխարհ, այլ և ամբողջ մարդկութիւնն, անտարակոյս ամենահետաքրքրականն է թէ կայ արդեօք կեանք ի մոլորակս:— Այս հարցը նոր չէ, այլ ի հին ժամանակաց յարուցուած խնդիր մը, և վրան շատ խօսուած. բայց յասպարիզի գիտութեան շատ դանդաղաքայլ յառաջեր է, և միայն մեր դարուս մէջ կրնայ մեծաքայլ ընթանալ:

Օգտուելով ի տեսութեանց զանազան գրող, հանդիսից և օրագրաց, կը ջանամ ի զուարճութիւն և ի հետաքրքրութիւն ընթերցողաց, համառօտիւ պատասխանել վերոյիշեալ հարցին թէ կայ արդեօք կեանք ի մոլորակս:

Այս հարցին վրայ եղած ամէն գրուածք և գրող, կարելի է երկու խմբի բաժնել. առաջինն բացարձակապէս կ'ընդունի այն կարծիքը թէ կայ կեանք ի մոլորակս՝ ճիշդ այն ձևով ինչ ձևով որ կը տեսնուի մեր երկրիս վրայ. իսկ երկրորդ խումբն ընդհակառակն բացարձակապէս կը մերժէ զգոյութիւն կենաց ի մոլորակս:

Լաւ հասկընալու համար այս երկու հակառակ կարծիքը, յառաջ բերենք նախ Պտղոմեան և Կոպեռնիկեան արեային գրութիւնը:— Առաջինն մինչև չորեքստասներորդ դարը կը տիրապետէր, որոյ վարդապետութիւնն էր թէ տիեզերաց կեդրոն երկիրն է, որոյ համար ստեղծուած են ոչ միայն արեւ, այլ նաև միւս վեց լուսաւորք, զորս Մոլորակ կը կոչէ Պտղոմէոս, զաստուրելով ըստ իրենց հեռաւորու-

Թեան այսպէս. Լուսին, Փայլածու, Արուսեակ, Արե, Հրատ, Լուսըն-
թագ և Երեակ:

Մարդս ի հարկէ այսպիսի գաղափար ունենալով տիեզերաց դրու-
թեան վրայ, և համարելով ինքզինքը պսակ արարչութեան, կը հե-
տեցընէ անպատճառ՝ թէ երկիրս ինքն յինքեան է բոլոր տիեզերք, և
թէ ամբողջ արարչագործութեան նպատակը, բոլոր կենդանի աշ-
խարհն և ամենայն լուսաւոր մարմինք, իրեն համար և իւր կենաց ի
զարդ ստեղծուած են:

Սակայն հնգետասաներորդ դարու մէջ, Կոպեռնիկոս աստղաբաշ-
խը, եղծանելով դարական նախապաշարեալ կարծիքը, հաստատեց
նոր և կանոնաւոր տիեզերի դրութիւն մի, որ ցարդ իւր անուամբ
կը յիշուի յուսումնական աշխարհի: Ըստ վարդապետութեան Կո-
պեռնիկեայ, հասարակաց կեդրոնն է Արե, որոյ շուրջ կը թաւալին
մոլորակը ըստ իրենց հեռաւորութեան այսպէս. Փայլածու, Արու-
սեակ, Երկիրս, Հրատ, Լուսընթագ և Երեակ. (Ուրանոս, Պիսիդոն
և Աստեղատկը վերջը գտնուեցան): որով Լուսինն՝ արեանեակ
համարուեցաւ:

Սոյն ինչորոյս վրայ գրուած ամէն յօդուածոց և գրոց մէջ մի և նոյն
կերպով կը բացատրեն Մոլորակաց անունները, զոր առած են և նու-
քա ի ղիցաբանութենէ նախնեաց, ինչպէս փայլածուն ներկայա-
ցած է իբրեւ վաճառականութեան կամակատար և կարգադիր աս-
տուած, որոյ նշանն է գաւազան Ծ: Արուսեակ՝ համարուած է իբրեւ
գեղեցկութեան աստուած՝ որոյ նշանն է հայելի Գ: Երկիրս՝ իբրեւ
ուղղափառ կրօնից նշան, կը ներկայացուի գնդով վրան խաչ Ծ:
Հրատ՝ իբրեւ աստուած պատերազմի, կը ներկայացուի վահանի և
նիզակի նշանով Ժ: Լուսընթագի՝ իբրեւ որոտման և փայլատակման
աստուծոյ տուած են այս նշանս՝ Մ, որ կը նշանակէ փայլատակման
գրկզգակը և Արամաղդայ անուան առաջին գիրը: Երեակ համարուած է
Ժամանակի գահընկէց և աքսորեալ աստուած, որոյ նշանն է գերան-
դի Ն: Ուրանոսի նշանն է Հերշելին առաջին գիրը Ք, զոր գտած է
ինքն Հերշել յամին 1781: Իսկ Պիսիդոնի՝ իբրեւ ծովու աստուծոյ
տուած են այս նշանս՝ Փ, որ կը նշանակէ երեքժանի: Չինացիք ա-
մենահին Ժամանակէ ի վեր Արեը կը ներկայացնէին փոքր շրջանա-
կով ի կեդրոնի կէտ մի Թ: Իսկ Լուսինի նշանն է իր փոփոխութիւննե-
րէն մին Ե:

Յետ համառօտիւ յիշելու արեային դրութիւնը, տեսնենք արդ ա-
րևու հեռաւորութիւնն երկրէս և յայլ մոլորակաց և նոցա ծանրու-
թիւնն ու մեծութիւնն:

Եթէ համարինք Երկրիս հեռաւորութիւնն արեւէն 144,000,000
վերստ կամ 153,548,000 քիլոմէտր, և առնելու ըլլանք իբրեւ միու-
թեան չափ արշին կամ մէզր ու չափենք մոլորակաց հեռաւորութիւն-

նրն արեւն, յաջորդ. համեմատական թիւերը ունենանք ըստ օրինաց Պոտէի.

Փայլածու	0,4	Լուսնթագ	5,2
Արուսեակ	0,7	Երեակ	10,0
Երկիրս	1,0	Ուրանոս	19,2
Հրատ	1,6	Պիսիդոն	30,0

Արեւը զանգուածն գրեթէ մէկ ու կէս միլիոն անգամ աւելի է քան զզանգուած երկրիս. Արեգական մակերևութին վրայ՝ 28 անգամ աւելի է ծանրութիւնն քան զծանրութիւն երկրիս երեսը. այնպէս որ եթէ մարդս երկրիս վրայ 4 բուգ կամ վաթսուներկեց ու կէս հազարաւ կրամ ծանրութիւն ունենայ, արեւու վրայ պէտք է լինի 112 բուգ կամ 1862 հազարակրամ. եթէ կշիռքով չափուի, Արեւը 355,000 անգամ աւելի կը կշռէ քան զերկիրս, և 1000 անգամ աւելի քան բոլոր մոլորակներ ի միասին.

Շարանակելի

Քոլա ընկոյզ. — Ճանապարհորդը ի վաղուց ծանուցեր էին ուսումնական աշխարհի Քոլա կոչուած ընկուզին զոյութիւնն յԱփրիկէ և նորա զարմանալի յատկութիւնները, զորս իսկզբան չափազանց և մինչև իսկ առասպելական համարեցան. այժմ ճամարիտ իրողութիւն մ'է, և ամէն մարդ կրնայ անձամբ փորձել և տեսնել.

Եւ յիրաւի, միշտ ուժով բնիկ խափշիկ մի, միայն Քոլա կոչուած ընկոյզն ուտելով, կարող է 80 քիլոմէտր ճամբայ ընել օրը՝ Ափրիկէի կիզիչ արեգական տալի, առանց որ և է նեղութիւն կամ յոգնածութիւն զգալու. Ասոր ապացոյցն է Գաղղիոյ զօրաց մէջ գործածուած պաքսիմատն՝ որ կը կոչուի «փութացնող».

1835 ին յԱլճէրի, 23 երրորդ Ուստրոյ լոկատին զինուորք, միայն փութացնող պաքսիմատն ուտելով և մաքուր ջուր խմելով, Յունիս ամսուն մէջ կրցան հինգ ու կէս քիլոմէտր ճամբայ ընել ժամը՝ շաբաթուան տասը ժամ քաշելով Ափրիկէի դժուարին ճամբաներէն, ուր անընդհատ տաք ու անձրևներ պակաս չեն, առանց նեղութիւն և յոգնութիւն իմանալու. — Այս պաքսիմատին ներքին թաղուն զօրութիւնը, որ գաղտնիք էր, այժմ յայտնի եղաւ որ Քոլա ընկուզին զօրութիւնն է.

Քոլա, զոր բուսաբանք կը կոչեն *Sterculia acuminata* (սրածայր աղբիկ?) գեղեցիկ ծառ մի է 10 էն 20 մէտր բարձրութեամբ, առ ի կախ ճիւղերով և լայն տերևներով՝ նման շաղանակի ծառոյն. Տաս տարուան մէջ իր կատարեալ մեծութեան կը հասնի, յորում կ'արեւ լի է վրայէն պտուղ քաղել երկու անգամ քառասնական քիլոկրամ. Այս ծառը կը գտնուի Ափրիկէի արևմտեան եղբրը, Սենեկալիայէն մինչև Գոնկոյ և մասնաւորապէս Տահոմէյ թագաւորութեան մէջ.